

اندر احوالات کتاب‌های کمک‌درسی

طی سال‌های اخیر، استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی به‌عنوان یکی از مواد اصلی آموزش، در مدرسه‌ها شایع شده است؛ کتاب‌هایی که اکثراً بر پایهٔ حافظه‌محوری و تکرار و تمرین تدوین شده‌اند و یادگیری عمیق در آن‌ها جایگاهی ندارد. حتی خانواده‌ها نیز تصور می‌کنند، مدرسه‌ای بهتر است که تعداد بیشتری کتاب کمک‌درسی کار می‌کند.

بدهد. حالا اگر در آزمون مدرسه‌های تیزهوشان / نمونه دولتی (یا در کنکور در رشتهٔ خوبی) قبول شود، یک چیزی.

صحنهٔ چهارم: جامعه

در مدرسه به شما چه چیزی یاد داده‌اند؟ در دانشگاه چی یاد گرفتید؟ مدرکتان به چه درد می‌خورد؟ به شما یاد نداده‌اند که ...

کتاب‌های کمک‌درسی خوب یا بد؟

این صحنه‌هایی است در وصف حال نظام آموزشی که البته متغیرهای زیادی در آن نقش دارند، اما سهم کتاب‌های کمک‌درسی و ناشران آن‌ها در ایجاد این حال بد کم نیست. البته بیراهه نرویم، منظورمان کتاب‌های کمک‌آموزشی نیست. (ر.ک. جدول شماره ۱) شایان ذکر است، کتاب‌هایی که به حل مستقیم تمرین‌های کتاب‌های درسی می‌پردازند، هیچ جایگاهی در میان کتاب‌های کمک‌درسی ندارند.

تعریف‌ها را ملاحظه می‌فرمایید؛ یکی از دیگری بهتر. این کتاب‌ها در تعریف با هدف‌های مناسبی تعریف شده‌اند، اما وقتی نمونه‌های تولیدشده را با ویژگی‌های ذکر شده در تعریف‌ها به محک ارزیابی می‌گذاریم، با انبوهی از کتاب‌های نامناسب مواجه می‌شویم که رسالت خود را کمک به قبولی دانش‌آموزان در آزمون‌ها تعریف کرده‌اند و نه تنها خودشان فایده‌ای ندارند، بلکه از طریق دور ساختن مدرسه‌ها و کلاس‌ها از هدف‌های اصلی

صحنهٔ اول: کوچه و خیابان

صبح اول وقت، پیاده که کوچه‌های شهر را طی کنید، به خیل انبوهی از دانش‌آموزان و اولیا برمی‌خورید که کیف که چه عرض کنم، چمدان مدرسه را با خود حمل می‌کنند. اگر آن‌ها از دانش‌آموزان دورهٔ دبستان باشند، رنج حمل این همه علم را در شیوهٔ راه رفتنشان نیز می‌بینید. دست در کیفشان که بکنید، همچون کمد آقای وویی، کتاب درسی و کمک‌درسی است که بیرون می‌ریزد و البته اگر از دانش‌آموزان دورهٔ متوسطه باشند، کتاب‌های تست‌زنی ناشران شیفتهٔ خدمت به نظام آموزشی را هم می‌باید.

صحنهٔ دوم: مدرسه

امان از حجم کتاب‌های درسی! ما اصلاً نمی‌رسیم که درس‌ها را تمام کنیم. درس‌های مهمی هستند، بحث زیادی لازم دارند، اما وقت نداریم در یک زنگ ۷۰ دقیقه‌ای آن‌ها را جمع‌وجور کنیم. تازه کتاب کمک‌درسی را هم که باید کار کنیم!

صحنهٔ سوم: خانه

این بچه در طول روز فقط یک‌ونیم ساعت با ما وقت می‌گذراند. وقت ندارد فکر کند یا برای خودش فعالیت شخصی داشته باشد. خسته شدیم. صبح و ظهر که باید کیف مدرسه را حمل کنیم. کلی پول این کتاب و آن کتاب را بدهیم. تازه خانه که می‌آید، کلی تکلیف دارد که باید انجام دهد و نمونه سؤال که باید جواب

انواع کتاب‌های آموزشی و تربیتی		
<p>کتاب‌های تکمیلی: کتاب‌هایی برای دانش‌آموزان هستند که به ارائه اطلاعات در چارچوب برنامه درسی و گاهی فراتر از آن می‌پردازند و می‌توانند به‌عنوان منبع و مرجع مورد استفاده دانش‌آموزان قرار گیرند. این کتاب‌ها خودآموزند و برای تکمیل و یا توسعه برنامه درسی مصوب تولید می‌شوند. ویژگی بارز آن‌ها، قصد مؤلف مبنی بر تدوین یک اثر آموزشی با استفاده از قالب‌های گوناگون و متنوع است. کتاب‌های تاریخیچه علوم گوناگون از همین نوع هستند و کتاب‌هایی که دایره اطلاعات دانش‌آموز را تکمیل می‌کنند و یا توسعه می‌بخشند، در این حوزه قرار می‌گیرند.</p>	<p>۱.۱ کتاب‌ها و منابع تکمیلی: کتاب‌ها و منابعی برای دانش‌آموزان هستند که در گستره‌های وسیع‌تر نسبت به کتاب‌های درسی، به تدارک فرصت‌ها و موقعیت‌های یادگیری می‌پردازند.</p>	<p>کتاب‌های کمک آموزشی: کتاب‌هایی هستند که باهدف ایجاد انگیزه، افزایش دانش و سواد علمی و توسعه یادگیری به‌منظور ارتقای شایستگی‌های لازم در دو بعد فردی و اجتماعی تهیه و تنظیم می‌شوند و الزاماً به برنامه‌های درسی دوره تحصیلی وابسته نیستند.</p>
<p>کتاب‌های جنبی و سرگرمی: کتاب‌هایی هستند که به باری آن‌ها مخاطبان با جنبه‌های متفاوت حوزه‌های یادگیری که در برنامه درسی فرصت‌های کمتری برای بروز و ظهور داشته‌اند، آشنا و به آن‌ها علاقه‌مند می‌شوند و شگفتی‌ها و زیبایی‌های آن را مشاهده و تجربه می‌کنند. همچنین با تاریخ کشف، بسط و گسترش مباحث متنوع آن حوزه آشنا می‌شوند. این کتاب‌ها، مستقل از کتاب‌های درسی هستند و در صورت تغییر و تحول برنامه درسی موجودیت خود را حفظ می‌کنند. اغلب این کتاب‌ها با استفاده از فناوری‌های گوناگون به پرورش مهارت‌ها در قالب بازی و سرگرمی می‌پردازند.</p>	<p>۲.۱ کتاب‌های حمایتی: کتاب‌هایی هستند که به‌منظور ارتقای شایستگی‌های حرفه‌ای و تخصصی معلمان و کارشناسان و همچنین آگاهی والدین و همراهی آن‌ها با اهداف آموزش تولید می‌شوند.</p>	
<p>کتاب‌های مرجع: کتاب‌هایی هستند که معمولاً توسط متخصصان موضوعی باهدف ارائه اطلاعات (حقایق علمی و تحلیل حقایق) نگاشته می‌شوند. حقایق علمی عبارت‌اند از آنچه درستی آن‌ها ثابت شده یا قابل اثبات است و متن تحلیلی شامل تفسیر یا تحلیل این اطلاعات و حقایق می‌شود.</p>	<p>۳.۱ کتاب‌های فناوری: کتاب‌هایی هستند که با گسترش سواد علمی و فناوری، کاربرد فناوری در آموزش را بیان می‌کنند. همچنین از طریق آشنا کردن مخاطبان با محیط‌ها و ابزار فناوری، امکان به‌کارگیری این فناوری‌ها را در جهت رشد و توسعه یادگیری فراهم می‌کنند. دانش‌آموزان، معلمان و متصدیان کارگاه‌های رایانه و غیره در مدارس، مخاطبان این دسته از کتاب‌ها هستند.</p>	
<p>کتاب‌های حمایتی والدین: کتاب‌هایی هستند که والدین را با اهداف و روش‌های آموزش به‌منظور همراهی با فعالیت‌های آموزشی در مدرسه آشنا می‌کنند. باید توجه داشت که هدف این نوع کتاب‌ها سپردن بخشی یا تمام فرآیند آموزش به والدین نیست، بلکه قصد آن ایجاد فرصت تعامل والدین با کودکان از طریق شناساندن بایدها و نبایدهای آموزشی در محیط خارج از مدرسه است.</p>	<p>۱.۲ کتاب‌های کار: این نوع کتاب‌ها شامل مجموعه‌ای از فرصت‌های یادگیری هستند که در قلمرو مفاهیم، مهارت‌های اساسی و ایده‌های کلیدی از برنامه درسی برگرفته شده‌اند و هدف آن‌ها توسعه صلاحیت‌های لازم است.</p> <p>۲.۲ کتاب‌های تمرین: کتاب‌هایی هستند که با تکرار فرصت‌های یادگیری، موجب تثبیت و توسعه یادگیری دانش‌آموزان می‌شوند.</p>	<p>کتاب‌های کمک‌درسی: کتاب‌هایی هستند که به‌منظور تسهیل، تثبیت و تعمیق مفاهیم، مهارت‌های اساسی و ایده‌های کلیدی در جهت اهداف برنامه‌ها و کتاب‌های درسی مرتبط تولید می‌شوند.</p>

جدول شماره ۱: تعاریف انواع کتاب‌های آموزشی و تربیتی

یا معتقدند، کتاب‌های کمک‌درسی اگر در سطح متعادل باشند، بد نیستند. مثلاً گاهی اوقات، یادگیری بچه‌ها از طریق شنیداری است. برای مثال، متن کتاب‌ها را به صورت لوح فشرده (CD) درآورده‌اند و می‌توان متن آن‌ها را گوش کرد. کودک می‌گوید: اگر من این کتاب را گوش بدهم، بهتر یاد می‌گیرم. اما از آن طرف هم، این کتاب‌ها بعد اقتصادی و سودآوری و آسیب‌های خودشان را دارند. یعنی متأسفانه، هدف کمک به کودکان نیست، هدف نوعی فروش این کتاب‌ها و منفعت‌طلبی

نظام آموزشی، نظام آموزشی کشور و به تبع آن برون‌دادهای نظام را به فاجعه تبدیل ساخته‌اند. البته برخی بر ضرورت وجود کتاب‌های کمک‌درسی تأکید دارند و معتقدند: «کتاب درسی در نظام جدید درسی، به برنامه محوری و بسته‌های چندرسانه‌ای و آموزشی تبدیل می‌شود و در این راستا مکمل‌هایی تحت عنوان کمک‌درسی‌ها احتیاج داریم تا بتواند هدف‌های سند تحول بنیادین را محقق کند» [دری، ۱۳۹۷].

هم هست [ناصری، ۲۲ تیر ۱۳۹۶].

اقبال قاسمی پویا، متخصص آموزش و پرورش، درباره کتاب‌های کمک‌درسی می‌گوید: «این کتاب‌ها جز آماده کردن برای کنکور و نمره گرفتن، آمار و ارقام قبولی درست کردن، کار و وظیفه دیگری ندارند» [ناصری، ۲۷ تیر ۱۳۹۶].

در مقطع کنونی، استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی به شدت رواج پیدا کرده است و خانواده‌ها و افراد مختلف هزینه‌های سنگینی صرف خرید کتاب‌های کمک‌درسی می‌کنند. میانگین قیمت کتاب‌های کمک‌درسی در سال ۱۳۹۵ مبلغ ۱۷ هزار تومان بوده است. به نظر شما این وضع، همان منفعت‌طلبی و سودطلبی انتشاراتی‌های چاپ‌کننده این کتاب‌ها را نشان می‌دهد؟ [ناصری، ۲۲ تیر ۱۳۹۶]. در سال ۱۳۹۵، مطابق آمار «خانه کتاب» در کل کشور، ۱۸۰۰ میلیارد تومان کتاب منتشر شده و ۵۷۶ میلیارد تومان آن مربوط به کتاب‌های کمک‌درسی است. یعنی حدود ۳۰ درصد مربوط به همین کتاب‌های کمک‌درسی از بهای کل کتاب‌های منتشر شده است. برخی به آن می‌گویند مافیای کتاب‌های کمک‌درسی [ناصری، ۲۲ تیر ۱۳۹۶]

دلایلی برای مخالفت

با حضور کتاب‌های کمک‌درسی در مدرسه

اما نگارنده این مقاله با استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی در مدرسه‌ها مخالف است، چون:

● هدف از آموزش و پرورش و حضور دانش‌آموزان در مدرسه، حفظ کردن حجم انبوهی از اطلاعات، و آماده شدن برای آزمون‌های درون و برون وزارت آموزش و پرورش، مانند امتحانات و آزمون مدرسه‌های نمونه دولتی، تیزهوشان و کنکور نیست. آن‌ها قرار است در دوره آموزش عمومی برای زندگی آماده شوند، اما کتاب‌های کمک‌درسی این هدف را به حاشیه رانده‌اند. کتاب‌های کمک‌درسی نقش کتاب‌های درسی در فرایند یاددهی و یادگیری را کم‌رنگ و دستیابی به هدف‌ها را غیرممکن ساخته‌اند.

● برخی معتقدند، کتاب درسی نقص دارد و کتاب آموزشی نیاز است. توجه داشته باشید که آن‌ها به کتاب کمک‌آموزشی اشاره می‌کنند، نه کمک‌درسی. این دو نوع کتاب یک مفهوم ندارند.

● با استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی زمان تعیین شده برای برنامه‌های درسی در مدرسه‌ها کوتاه و مسئله حجم کتاب‌های درسی پدیدار می‌شود. حال آنکه این حجم تا چه حد واقعی و تا چه حد کاذب و ناشی از حضور کتاب‌های کمک‌درسی در کلاس است، به تحلیلی جامع نیاز دارد.

● وقتی میزان اطلاعاتی که به بچه‌ها داده می‌شود زیاد باشد و مغز نتواند آن‌ها را درک و جاسازی کند و جواب بدهد، بچه‌ها سطحی می‌شوند [ناصری، ۲۲ تیر ۱۳۹۶].

● سال‌های زیادی است که مسئله کوله‌های سنگین دانش‌آموزان (در همه دوره‌های تحصیلی) مطرح است.

به‌خصوص در دوره ابتدایی، دانش‌آموزان توانمندی کمتری از نظر جسمی دارند. جایی برای اینکه بخشی از این کتاب‌ها را در

مدرسه بگذارند و در مدرسه استفاده کنند نیز ندارند. غالباً این کتاب‌ها را با خودشان می‌برند و می‌آورند و این موضوع سلامت جسمی آن‌ها را به خطر می‌اندازد.

«خمیدگی و فشار زیاد زیاد به پشت بدن باعث آسیب دیدن بچه‌ها شده است. بخشی از این آسیب‌ها به خاطر حمل کتاب‌های متعدد و بخشی هم به خاطر فقر حرکتی است» [ناصری، ۲۲ تیر ۱۳۹۶].

● تعداد و حجم سنگین کتاب‌ها و تکلیف‌ها و این همه کمیت، نشان‌دهنده کیفیت نیست. کتاب‌های کمک‌درسی که بیشتر بر تکرار و تمرین متمرکز هستند، مانع رشد تفکر خلاق می‌شوند. حتی تفکر منطقی را نیز با وقفه مواجه می‌سازند. چرا که براساس تکرار و تمرین و شرطی کردن دانش‌آموزان طراحی شده‌اند.

● بسیاری از کتاب‌های کمک‌درسی توسط افراد دارای تخصص کم که با نظریات تعلیم و تربیت آشنایی و سرسوزن ذوقی هم در طراحی آموزشی ندارند، نوشته می‌شوند، اما با استفاده از فنون اقناع در تبلیغات، بازار پررونقی برای خود ایجاد کرده‌اند. اکنون سؤال این است که جامعه به معنای عام آن و جامعه تعلیم و تربیت به معنای خاص، به چه بهانه‌ای چنین بهای سنگینی می‌پردازد؟ پاسخ آن با شما!

منابع

۱. راهنمای تولید کتاب‌های آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی: تهران، ۱۳۹۴.
۲. دری، پانته‌ا. (۶ بهمن ۱۳۹۷). «کتاب کمک‌درسی در راستای تحقق اهداف سند تحول بنیادین مورد توجه هستند». ارسال شده توسط واحد خبر در: <http://oerp.ir/news/1397/11/8883>
۳. ناصری، یوسف (۲۲ تیر ۱۳۹۶). کتاب‌های کمک‌درسی با دانش‌آموزان چه می‌کند؟/کنکور مانع از آموزش است، گفت‌وگو با فاطمه قاسم‌زاده، متخصص روان‌شناسی کودک، عصر ایران، کد خبر ۵۴۸۴۲۷: <http://www.asriran.com/fa/news/548427>
۴. ناصری، یوسف (۲۷ تیر ۱۳۹۶). بررسی ماجرای کتاب‌های درسی و کمک‌درسی/کتاب کمک‌درسی به خلاقیت دانش‌آموزان کمک نمی‌کند، گفت‌وگو با اقبال قاسمی پویا، متخصص آموزش و پرورش، عصر ایران، کد خبر ۵۴۹۲۲۹: <http://www.asriran.com/fa/news/549229/>

